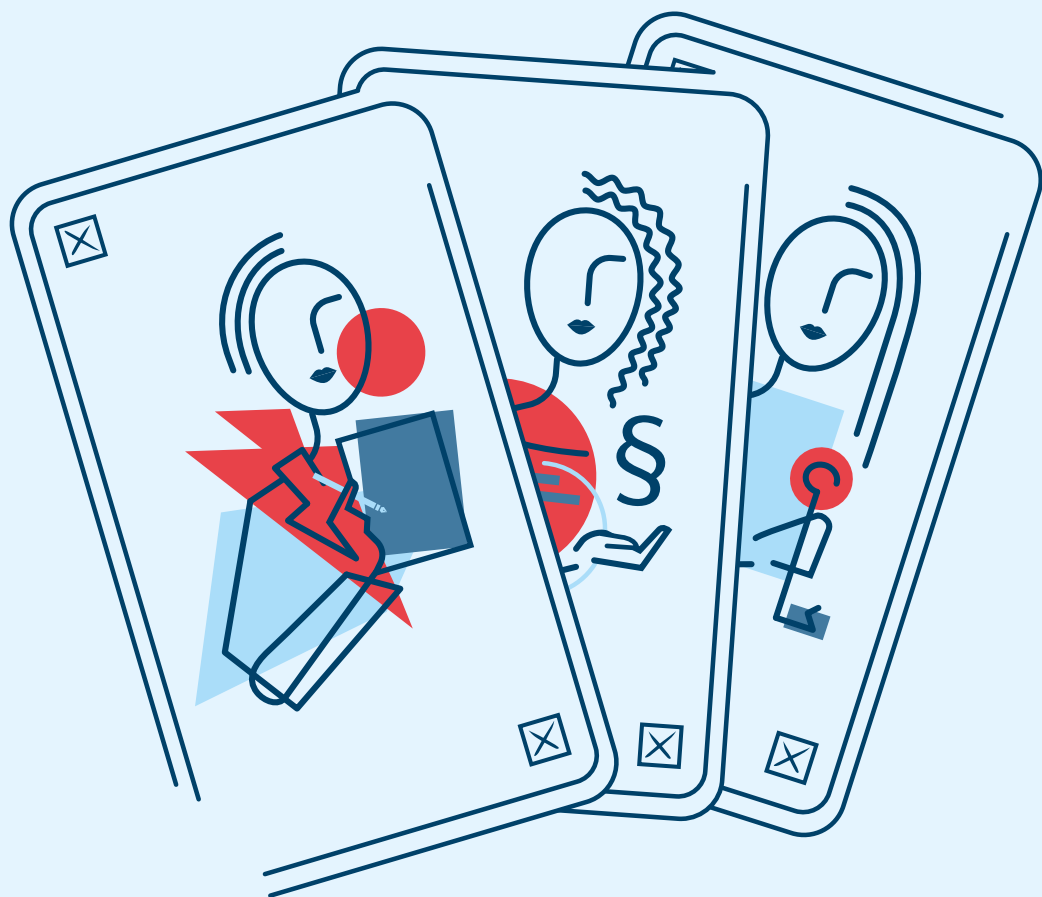

Kobiety w polityce

Sfera publiczna

pod redakcją Moniki Banaś

KOBIETY
W POLITYCE
SFERA PUBLICZNA

seria pod redakcją
Moniki Banaś

3

Rada naukowa:

Prof. dr hab. Ewa Bujwid-Kurek, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz, Uniwersytet w Białymstoku

Dr hab. Adam Nobis, prof. UW, Uniwersytet Wrocławski

Prof. dr hab. Tadeusz Paleczny, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr hab. Halina Rusek, Uniwersytet Śląski

KOBIETY W POLITYCE SFERA PUBLICZNA

pod redakcją Moniki Banaś

Kraków 2020

Copyright by individual authors, 2020

Recenzenci

Prof. dr hab. Ryszard Czarny

Dr hab. Krystyna Leszczyńska, prof. UMCS

Opracowanie redakcyjne

Magdalena Kusak

Skład i łamanie

Stanisław Tuchołka • panbook.pl

Projekt okładki

Katarzyna Stelmachowska

Publikacja sfinansowana przez Instytut Studiów Międzykulturowych

Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

oraz Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Społecznego

i Dialogu Międzykulturowego COOPERANTIS

Publikację wydano w dwóch wersjach: papierowej i elektronicznej

Pierwotna jest wersja drukowana

ISBN 978-83-8138-341-7 (druk)

ISBN 978-83-8138-342-4 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381383424>

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

<https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

O potrzebie działania	7
Dariusz Juruś	
Etyka troski jako feministyczna krytyka kantyizmu, utylitaryzmu i liberalizmu	13
Emil Orzechowski	
„Sarmatia’s daughter grand!”	31
Anna Citkowska-Kimla	
Jak być skuteczną w świecie polityki? Życie i działalność Róży von Thun	59
Eliza Nowacka	
Kobiety w polskim parlamencie po roku 1989	77
Joanna Aleksandra Radowicz	
Kobiety w polityce brytyjskiej	91
Violetta Gul-Rechlewicz	
Sytuacja kobiet ze środowisk uchodźczych oraz imigracyjnych w Niderlandach	113

Ewa Bujwid-Kurek	
<i>Who is who</i> – kobiety w roli piastujących najwyższe funkcje w państwach pojugosłowiańskich	137
Joanna Wardęga	
Peng Liyuan na tle innych pierwszych dam w dyplomacji publicznej Chin	157
Ewa Kamińska	
Kobiety wobec polityki – polityka wobec kobiet: rola i pozycja kobiet w społeczeństwie Japonii od okresu Meiji do współczesności	179
Renata Hołda	
Cesarzowa Elżbieta (Sisi). Kobieta obok polityki?	207
Monika Banaś	
Kulturowy potencjał femipolityki na przykładzie Irlandii przełomu XX i XXI wieku	233
Bibliografia	257
Indeks osobowy	287
Women in Politics. The Public Sphere	295

Ewa Kamińska¹

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

KOBIETY WOBEC POLITYKI – POLITYKA WOBEC KOBIET: ROLA I POZYCJA KOBIET W SPOŁECZEŃSTWIE JAPONII OD OKRESU MEIJI DO WSPÓŁCZESNOŚCI

Wprowadzenie

Stereotypowy obraz Japonii, wszechobecny w kulturach Zachodu, ukazuje ją jako państwo, w którym dominującą rolę społeczną odgrywają mężczyźni. Istotnie w dużej części odpowiada to rzeczywistości, lecz sytuacja ta ulega stopniowym przemianom, między innymi dzięki aktywności kobiet i ich inicjatywom. Do rozważenia pozostaje jednak pytanie, czy dzieje się to wystarczająco szybko. W porównaniu z państwami Zachodu oficjalne zniesienie barier prawnych powodujących różnice między pozycją społeczną kobiet i mężczyzn nastąpiło w Japonii bardzo późno. Miało to miejsce dopiero w 1985 roku wraz z uchwaleniem Ustawy o równych szansach zatrudnienia dla kobiet i mężczyzn (*Danjo Koyō Kikai Kintō-hō* 男女雇用機会均等法) oraz późniejszym wzmocnieniem pozycji kobiet poprzez ogłoszenie w 1999 roku Podstawowej ustawy o społeczeństwie równości płci (*Danjo Kyōdō Sankaku Shakai Kihon-hō* 男女共同参画社会基本法), która usunęła bariery prawne dla kobiet.

Pomimo tych regulacji prawnych grupa kobiet podejmujących pracę na wysokich stanowiskach, a tym samym należących do elity zawodowej

¹ Dr; ORCID: 0000-0003-1426-662X; ewa.j.kaminska@uj.edu.pl.

i społecznej, jest nadal bardzo mała w stosunku do liczby kobiet pracujących zawodowo. W 2009 Japonia zajęła sto pierwsze miejsce na sto trzydzieści cztery państwa w rankingu Global Gender Gap Index (GGGI) ogłoszonym przez Światowe Forum Ekonomiczne, a następnie utrzymała setną pozycję². W 2014 roku zajęła sto piąte miejsce na sto czterdzieści dwa państwa, w tym sto drugie miejsce w sektorze gospodarki i sto dwudzieste dziewiąte w dziedzinie polityki³. W 2016 roku Japonia znalazła się na sto jedenastym miejscu wśród stu czterdziestu czterech państw, przy czym jak podkreśla niemiecka badaczka Phoebe Stella Holdgrün, *gender gap* widać w szczególności w sferze ekonomii i polityki⁴. Do chwili obecnej sytuacja niewiele się zmieniła, na co wskazują dane GGGI z 2018 roku, z których wynika, iż w czterech obszarach: ekonomii, zdrowia, edukacji i polityki, Japonia znalazła się na sto dziesiątej pozycji wśród stu czterdziestu dziewięciu państw. Dane z 2019 roku, obejmujące sto pięćdziesiąt trzy państwa, wskazują Japonię na sto dwudziestym pierwszym miejscu⁵. Analizując natomiast zaangażowanie kobiet w politykę, zauważamy, iż pod koniec 2014 roku Japonia miała najniższy odsetek kobiet w parlamencie wśród trzydziestu czterech państw Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD)⁶. W 2017 roku według OECD był to nadal najniższy odsetek kobiet w parlamencie – wynosił 9,3%, czyli o 1,3 punktu procentowego mniej w porównaniu z rokiem 2012⁷.

Tę dysproporcję szczególnie wyraźnie widać w zestawieniu z państwami wykazującymi bardzo wysoką aktywność kobiet w polityce, dla przykładu z państwami skandynawskimi: Szwecją, Finlandią, Norwegią,

² M. Takenobu (竹信三恵子), *Josei wo katsuyō suru kuni, shinai kuni* (『女性を活用する国、しない国』), Tōkyō 2010, s. 8 i n.

³ M. Yamada (山田昌弘), *Josei katsuyaku kōshinkoku Nippon* (『女性活躍後進国ニッポン』), Tōkyō 2015, s. 2 i n.

⁴ P.S. Holdgrün, „Womenomics” und Abes Vision einer „Gesellschaft brillierender Frauen”: Politikwandel oder Papiertiger?, [w:] *Japan in der Ära Abe: eine politikwissenschaftliche Analyse*, red. H. Steffen, G. Vogt, München 2017 (*Monographien herausgegeben vom Deutschen Institut für Japanstudien*, 60), s. 143 i n.

⁵ *Asahi Shimbun*, 18.12.2019.

⁶ M. Yamada, *Josei katsuyaku...*, s. 2 i n.

⁷ *Government at a Glance – 2019 Edition: Gender Equality in Public Sector Employment*, OECD Statistics, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=96152> (22.02.2020).

lub z Republiką Federalną Niemiec, gdzie odsetek kobiet w parlamencie według danych OECD wynosił w 2017 roku odpowiednio 43,6%, 42%, 39,6% oraz 37%⁸. Szczęśliwie rząd Japonii nie pozostaje obojętny na ten fakt i od początku XXI wieku systematycznie wzmacnia wysiłki na rzecz promowania aktywnego udziału kobiet w życiu społecznym i politycznym. „Josei no katsuyaku wo suishin suru koto” (女性の活躍を推進すること), czyli działania wspierające aktywność kobiet, to jedno z haseł przewodnich w polityce rządu japońskiego. Rząd Abe Shinzō⁹ ustanowił między innymi Prawo wspierające aktywność zawodową kobiet¹⁰ – *Josei no Shokugyō ni okeru Katsuyaku no Suishin ni kansuru Hōritsu* (女性の職業における活躍の推進に関する法律), w skrócie *Josei Katsuyaku Suishin-hō* (女性活躍推進法)¹¹.

Jednakże pomimo tych działań i faktu, iż aktywność kobiet w Japonii stała się bardziej widoczna niż dotychczas, liczba kobiet na wysokich, odpowiedzialnych stanowiskach, jak również wśród liderów politycznych nadal nie wzrasta i niewiele się w tej kwestii zmienia. Pojawia się zatem pytanie, dlaczego udział kobiet w życiu społecznym i politycznym jest wciąż niewielki¹², mimo że – jak podkreśla Yamada Masahiro – często zwraca się uwagę na to, jak ważna jest ich rola. Badacz przywołuje argument, iż bez zaangażowania kobiet w Japonii nie miałby miejsca rozwój społeczny i gospodarczy¹³.

Niniejszy artykuł to próba analizy wybranych aspektów współczesnego społeczeństwa japońskiego oraz ukazanie w nim roli i pozycji kobiety. W tym celu przedstawiona zostanie japońska polityka wobec kobiet, jak również stanowisko kobiet wobec polityki w Japonii z uwzględnieniem perspektywy historycznej.

Zacznijmy od wyjaśnienia pojęcia *josei* (女性) używanego obecnie w języku japońskim dla określenia kobiety. W okresie Meiji (1868–1912), kiedy

⁸ *Ibidem*.

⁹ Nazwiska podawane są zgodnie z japońską regułą zapisu, czyli najpierw nazwisko, potem imię.

¹⁰ Tłum. własne.

¹¹ Prawo to szczegółowo analizuje Phoebe Stella Holdgrün w artykule z 2017 roku wskazanym w przyp. 4.

¹² Por. *Danjo kyōdō sankaku no tame ni – seisaku teigen* (『男女共同参画のために-政策提言』), red. M. Tsujimura (辻村みよ子), S. Kawakami (河上正二), N. Mizuno (水野紀子), Sendai 2008.

¹³ M. Yamada, *Josei katsuyaku...*, s. 8.

Japonia szukała wzorców poza granicami kraju, zaczęto używać nowoczesnego jak na tamte czasy pojęcia *fujin* (婦人). Zostało ono użyte między innymi w publikacji *Teoria o kobietach japońskich* (*Nihon fujinron* 『日本婦人論』) Fukuzawy Yukichi 福沢諭吉 (1835–1901)¹⁴ z 1885 roku. Pojęcie to posłużyło do określenia kobiety jako osoby niezależnej, cieszącej się uznaniem w społeczeństwie. Można tu wymienić takie wyrażenia, jak *fujin seisaku* (婦人政策) – polityka wobec kobiet, *fujin undō* (婦人運動) – ruch kobiet, *fujin sanseiken* (婦人参政権) – prawo wyborcze kobiet. Fukuzawa wyraził w dziele swoją ideę konieczności uniezależnienia kobiet od mężczyzn i dania im szansy na aktywne życie społeczne i polityczne, co stało się krokiem miłym w przemianie pozycji kobiety w Japonii. Jednakże obecnie słowo *fujin* jako określenie kobiety nie jest już oficjalnie używane w języku urzędowym i zostało zastąpione słowem *josei*, oznaczającym osobę płci żeńskiej. Słowo to stoi w opozycji do *dansei* (男性), czyli „osoby płci męskiej”, stawiając w teorii kobiety na równi z mężczyznami¹⁵. Słowo *fujin* zawiera ten sam znak kanji dla *fu* (婦) wskazujący na osobę płci żeńskiej, który występuje w określeniu *shufu* (主婦), oznaczającym gospodynię domową. Jak pisze Kano Masanao, pojęcie *shufu* nie ma swojego odpowiednika dla płci męskiej, co wskazuje na konserwatywny obraz roli kobiety jako osoby zajmującej się gospodarstwem domowym¹⁶. W niniejszym artykule określenie *fujin* pojawia się tylko wówczas, kiedy stanowi element nazwy własnej.

Przypatrzymy się zatem problematyce polityki wobec kobiet, jak również kobiet wobec polityki w Japonii od okresu Meiji, ze szczegółowym omówieniem tych wydarzeń historycznych, które wpłynęły na zmianę pozycji i roli kobiet w społeczeństwie japońskim. Analizując tę problematykę, możemy wydzielić następujące etapy:

I. Ruch na rzecz Uzyskania Praw Wyborczych Kobiet w Japonii w okresie modernizmu *kindai* (近代)¹⁷.

¹⁴ Jest to współczesny zapis nazwiska Fukuzawy. Oryginalny zapis to 福澤. Ostatnia część *Nihon fujinron* w wersji elektronicznej dostępna jest w bazie Keiō University Library (デジタルで読む福澤諭吉): *Nihon fujinron. Kohen* (日本婦人論. 後編), Digital Library of Yukichi Fukuzawa's Work, <http://dcollections.lib.keio.ac.jp/en/fukuzawa/a41/105> (2.01.2020).

¹⁵ M. Kanō (鹿野政直), *Fujin, josei, onna – josei-shi no toi* (『婦人・女性・おんな-女性史の問い-』), Tōkyō 1989, s. 10 i n.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Od okresu Meiji do czasu przed drugą wojną światową.

II. Uzyskanie przez kobiety prawa wyborczego w 1945 oraz prawa do udziału w życiu politycznym.

III. Sytuacja kobiet i droga do uzyskania suwerenności w latach 50. i 60. XX wieku.

IV. Aktywność społeczno-polityczna kobiet w latach 70. XX wieku.

V. Ustanowienie Podstawowej ustawy o społeczeństwie równości płci (*Danjo Kyōdō Sankaku Shakai Kihon-hō* 男女共同参画社会基本法) w 1999 roku i jej implementacja w społeczeństwie japońskim.

Ruch na rzecz Uzyskania Praw Wyborczych Kobiet (Fujin Sanseiken Undō 婦人参政権運動) w Japonii w okresie modernizmu *kindai* (近代)

Okres modernizmu w Japonii to czas dużych zmian zmierzających do wzmocnienia pozycji kraju na arenie międzynarodowej z jednoczesnym rozwojem społeczeństwa opartego na prawie innym niż dotychczas obowiązujące. W tworzeniu nowego modelu istotne okazały się systemy społeczne i polityczne państw zachodnich, które modyfikowano dla potrzeb kultury japońskiej¹⁸. W transferze wiedzy z Zachodu do Japonii ważną rolę odgrywał wspomniany już wcześniej Fukuzawa Yukichi. Andrew Gordon wskazuje szczególnie na jedną z jego publikacji – wydaną w latach 1866–1870 w kilku woluminach *Conditions in the West*¹⁹, która zawiera informacje na temat kultury, obyczajów i instytucji państw zachodnich. Ponadto podkreśla on znaczenie Fukuzawy dla promocji idei niezależności, wolności oraz równych szans dla wszystkich członków społeczeństwa japońskiego, co zostało

¹⁸ Szczegółowa analiza tego okresu znajduje się w: A. Gordon, *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*, Oxford 2003, s. 61–137.

¹⁹ Tytuł w języku japońskim to *Seiyō jijō* (『西洋事情』). Wersja wydania z roku 1868 dostępna jest w formie elektronicznej w bazie Kokuritsu Kokkai Toshokan (国立国会図書館). Główna część to trzy woluminy: vol. 1: <https://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/993191>, vol. 2: <https://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/993192>, vol. 3: <https://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/993193> (30.01.2020). Baza danych zawiera również pozostałe, uzupełniające woluminy *Seiyō jijō*. Wersja wydania z lat 1866–1870 dostępna jest w bazie Keiō University Library (デジタルで読む福澤諭吉、): <http://dcollections.lib.keio.ac.jp/ja/fukuzawa/a02/3> (1.02.2020).

wyrażone w publikacji *An Encouragement for Learning*²⁰. Publikacja ta była zbiorem tekstów o różnej tematyce poświęconych głównie problematyce przekazywania wiedzy z Zachodu do Japonii, które zostały zebrane w siedemnastu woluminach i wydane w latach 1872–1876²¹.

W takiej atmosferze dążenia do zmian narodził się w Japonii w 1874 roku społeczno-polityczny Ruch na rzecz Prawa do Wolności i Praw Obywatelskich²² (Jiyū Minken Undō 自由民権運動), promujący między innymi prawa polityczne kobiet, co było niezwykle istotną zmianą i szansą na umocnienie pozycji kobiety w społeczeństwie. Bardzo ważną postacią w tym kontekście była Kishida Toshiko (岸田俊子, 1863–1901), walcząca o równouprawnienie kobiet poprzez publiczne wystąpienia i działalność publicystyczno-literacką. Niestety ostatecznie w Konstytucji Japonii ogłoszonej w 1889 roku zmiana dotycząca praw politycznych kobiet nie została uwzględniona²³. Konstytucja wykluczyła kobiety z polityki i dopiero po kilku dekadach, w latach 20. i 30. XX wieku, wraz z rozwojem społecznej aktywności kobiet, rozwinął się Ruch na rzecz Uzyskania Praw Wyborczych Kobiet (Fujin Sanseiken Undō 婦人参政権運動). Liderką była Ichikawa Fusae (市川房枝, 1893–1981), która w 1919 roku wraz z Hiratsuką Raichō (平塚雷鳥, 1886–1971) utworzyła Stowarzyszenie Kobiet Postępowych²⁴ (Shin-Fujin Kyōkai 新婦人協会), dążące

²⁰ A. Gordon, *A Modern History of Japan...*, s. 80.

²¹ Tytuł w języku japońskim to *Gakumon no susume* (『學問のすすめ』). Współczesny zapis: 『學問のすすめ』. Wersja wydania z lat 1872–1876 w siedemnastu woluminach dostępna jest w bazie danych Keiō University Library (デジタルで読む福澤諭吉): *Gakumon no susume* (『學問のすすめ』), Digital Library of Yukichi Fukuzawa's Work, <http://dcollections.lib.keio.ac.jp/en/fukuzawa/a15/43> (1.02.2020).

²² Tłum. własne.

²³ Y. Itō (伊藤康子), *Kusa no ne no fujin sanseiken undō shi* (『草の根の婦人参政権運動史』), Tōkyō 2008, s. 4.

²⁴ Tłum. własne. Carmen Schmidt w swoim tłumaczeniu tekstu *Nihon – yōyaku hajimatta josei no seiji shinshutsu* autorstwa Yoshino Takashiego oraz Imamury Hiroshiego, który ukazał się w *Dare ga seijika ni naru ka* (red. T. Yoshino, H. Imamura, E. Tanifuji, Tōkyō 2001, s. 147–177), proponuje tłumaczenie „Verein der Neuen Frauen”. Zob. T. Yoshino, *Die Situation weiblicher Abgeordneter*, [w:] *Endlich – Japans Frauen auf dem Weg in die Politik*, red. T. Yoshino, H. Imamura, E. Tanifuji, tłum. C. Schmidt, „Veröffentlichungen der Forschungsstelle Japan” 2005, 15, s. 7 (oryg.: T. Yoshino, H. Imamura, *Nihon – yōyaku hajimatta josei no seiji shinshutsu*, [w:] *Dare ga seijika ni naru ka*, red. T. Yoshino, H. Imamura, E. Tanifuji, Tōkyō 2001). W języku polskim odpowiadałoby to przekładowi „Stowarzyszenie Nowych Kobiet”. Mimo

do uzyskania przez kobiety prawa do aktywności w życiu społeczno-politycznym. Kolejnym krokiem Ichikawy stała się walka o pełne prawa kobiet do działalności politycznej, czemu służyło utworzenie w 1924 roku Stowarzyszenia na rzecz Uzyskania Praw Wyborczych dla Kobiet²⁵ (Fujin Sanseiken Kakutoku Kisei Dōmeikai 婦人参政権獲得期成同盟会²⁶, które w następnym roku zmieniło nazwę na Fusen Kakutoku Dōmei 婦選獲得同盟²⁷).

Pomimo starań o równe prawa dla wszystkich obywateli bez względu na płeć w 1925 roku uchwalono wybory tylko dla mężczyzn, które określono wyborami powszechnymi *futsū senkyō* (普通選挙), w skrócie *fusen* (普選). Na znak protestu pojawił się ironiczny slogan wykorzystujący homonimy: *fusen naku shite nan no fusen* (「婦選なくして何の普選」), czyli w wolnym tłumaczeniu „jakie to wybory powszechne (*fusen* 普選) bez prawa wyborczego dla kobiet (*fusen* 婦選)”²⁸.

Pod pojęciem prawa wyborczego dla kobiet (*fusen* 婦選) rozumiano prawo do udziału w polityce, prawo do tworzenia stowarzyszeń politycznych i wolność w zakresie działalności w nich, prawo do uczestniczenia w lokalnej polityce, prawa obywatelskie oraz prawo do aktywności w samorządach. Miało to dać kobietom prawa wyborcze w trzech obszarach władzy: wykonawczej, ustawodawczej i sędziowskiej, co określono jako *fusen sanken* (婦選三権)²⁹. Niestety tzw. incydent mandżurski z 18 września 1931 roku i agresja Japonii na Chiny drastycznie spowolniły postęp ruchu dążącego do uzyskania praw wyborczych dla kobiet. Trudno było zorganizować wybory powszechne z udziałem kobiet, a Stowarzyszenie na rzecz Uzyskania Praw Wyborczych dla Kobiet (Fusen Kakutoku Dōmei) za priorytetowe uznało uczestniczenie kobiet w lokalnej polityce i administracji³⁰. Kiedy

iż nie jest to dosłowne tłumaczenie, chciałabym zaproponować nazwę „Stowarzyszenie Kobiet Postępowych”, która wydaje się najlepiej odzwierciedlać ideę Ichikawy i Hiratsuki.

²⁵ Tłum. własne; nazwa ang.: Women's Suffrage League.

²⁶ *Kindai Nihonjin no shōzō* (近代日本人の肖像) (*Portraits of Modern Japanese Historical Figures*), Kokuritsu Kokkai Toshokan (国立国会図書館) (National Diet Library Japan), <https://www.ndl.go.jp/portrait/datas/506.html> (6.01.2020).

²⁷ Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 5.

²⁸ Tłum. własne.

²⁹ M. Kano (鹿野政直), *Fujin, josei, onna – josei-shi no toi* (『婦人・女性・おんな-女性史の問い』), Tōkyō 1989, s. 82 i n.; Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 4 i n.

³⁰ Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 106.

w latach 1935–1936 rozpoczęła się kampania wyborcza, Stowarzyszenie na rzecz Uzyskania Praw Wyborczych dla Kobiet współpracowało z kilkoma innymi organizacjami kobiecymi. Ichikawa i jej zwolennicy byli przekonani, że współpraca i udział w prowadzonych przez rząd kampaniach będzie dla kobiet sposobem i szansą na wkroczenie na drogę aktywnego uczestnictwa w sferze polityki. Był to jednocześnie sposób na spopularyzowanie Ruchu na rzecz Uzyskania Praw Wyborczych dla Kobiet, który skupiał wokół siebie kobiety z klasy średniej. Jednakże – według Kano Masanao – po próbie zamachu stanu z 26 lutego 1936 roku³¹ oraz po wybuchu wojny chińsko-japońskiej w 1937 roku Ichikawę i jej zwolenników zaczęto stopniowo mobilizować do zaangażowania w działania faszystowskiego rządu japońskiego³². W rezultacie dotychczasowy ruch na rzecz uzyskania praw wyborczych kobiet został poszerzony o aspekty współpracy z rządem w zakresie polityki wewnętrznej³³. Należy jednak pamiętać o tym, że poprzez taki rodzaj współpracy pojawiło się niebezpieczeństwo, iż partycypacja społeczno-polityczna kobiet zostanie wykorzystana przez rząd do ich mobilizacji dla idei narodowych.

Uzyskanie przez kobiety prawa wyborczego oraz prawa do udziału w życiu politycznym

W sierpniu 1945 roku Japonia przyjęła deklarację poczdamską i bezwarunkowo poddała się aliantom. W tym czasie dowódcą i przedstawicielem sił sprzymierzonych był generał Douglas MacArthur, który w październiku 1945 roku ogłosił pięć głównych dyrektyw mających na celu zmiany polityczno-społeczne w pokonanej Japonii; doprowadził też do ich realizacji³⁴. W wyniku tych dyrektyw po raz pierwszy w Japonii wprowadzono prawo wyborcze dla kobiet. MacArthur podkreślał:

³¹ Był to tzw. incydent *ni niroku jiken* (2・26事件).

³² M. Kano, *Fujin, josei, onna...*, s. 86 i n.; Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 5 i n.

³³ M. Kano, *Fujin, josei, onna...*, s. 87.

³⁴ S. Tanabe (田辺真一), *Sengo fujin seisaku no tenkai* (『戦後婦人政策の展開』), [w:] *Fujin seisaku, fujin undō* (『婦人政策・婦人運動』), red. S. Tanaka (田中寿美子), R. Hidaka (日高六郎), Tōkyō 1969, s. 62.

wyzwolenie kobiet japońskich poprzez prawo do głosowania jest równoznaczne z tym, iż poprzez udział w życiu politycznym i wprowadzanie nowych koncepcji politycznych w Japonii kobiety bezpośrednio przyczynią się do dobrobytu swoich rodzin³⁵.

Japońska badaczka historii kobiet Itō Yasuko podkreśla jednak, iż nie można zapominać o staraniach ze strony japońskiej i wcześniejszych próbach zmian, takich jak powołanie z inicjatywy Ichikawy Fusae Powojennego Komitetu Kobiet³⁶ (Sengo Taisaku Fujin Iinkai 戦後対策婦人委員会) 25 sierpnia 1945 roku. Oznacza to, iż już wówczas podjęto starania, aby obudzić świadomość Japończyków i zmobilizować ich do działań na rzecz ustanowienia prawa wyborczego dla kobiet³⁷. Kiedy 10 kwietnia 1946 roku odbyły się dwudzieste drugie wybory parlamentarne, będące pierwszymi wyborami z udziałem kobiet, wzięło w nich udział 20 557 668 kobiet. Frekwencja wśród kobiet w wyborach wyniosła wówczas 66,97%, a trzydzieści dziewięć z siedemdziesięciu dziewięciu kandydatek otrzymało mandat do Izby Reprezentantów (*Shūgiin* 衆議院³⁸), czyli izby niższej parlamentu Japonii. Był to zatem udany start kobiet i ważny krok na drodze ku aktywności politycznej.

Bardzo istotnym czynnikiem prowadzącym do zmiany pozycji kobiet japońskich i ich partycypacji w życiu społeczno-politycznym była Konstytucja Japonii, która została ogłoszona 3 listopada 1946 roku i wprowadzona w życie 3 maja 1947 roku. Oparto ją na prawie do wolności obywateli i podstawowych prawach człowieka, gwarantując po raz pierwszy w Japonii równość płci w obszarze podstawowych praw człowieka i dając kobietom prawo do swobodnego wyboru, prawo własności, prawo do dziedziczenia oraz prawo do udziału w polityce³⁹. Konstytucja ta zastąpiła dotychczasową – *Dai-Nippon Teikoku Kenpō* (大日本帝国憲法), uchwaloną w okresie Meiji w 1889 roku i wprowadzoną w życie w 1890 roku.

W pierwszych wyborach parlamentarnych do izby wyższej, czyli Izby Radców (*Sangiin* 参議院), w kwietniu 1947 roku wybrano dziesięć kobiet.

³⁵ K. Nishi (西清子), *Senryōka no Nihon fujin seisaku – sono rekishi to shōgen* (『占領下の日本婦人政策-その歴史と証言-』), Tōkyō 1985, s. 13 i n., tłum. własne.

³⁶ Tłum. własne.

³⁷ Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 108.

³⁸ *Ibidem*, s. 7; T. Yoshino, *Die Situation...*, s. 7.

³⁹ K. Nishi, *Senryōka no Nihon fujin seisaku...*, s. 18.

W wyborach do izby niższej, Izby Reprezentantów, w 1947 roku startowało osiemdziesiąt pięć kandydatek, a zatem więcej niż rok wcześniej, lecz mandat otrzymało niestety tylko piętnaście z nich. Yoshino Takashi twierdzi, iż ten wynik nieco ostudził zapał kobiet do udziału w życiu politycznym⁴⁰. Pomimo to dwa lata później, w pierwszych powszechnych wyborach regionalnych *Dai-ikkai Tōitsu Chihō Senkyo* (第1回統一地方選挙) w kwietniu 1949 roku, wybrano siedemset dziewięćdziesiąt cztery kobiety do władz lokalnych oraz pięć kobiet na stanowiska burmistrza⁴¹. Itō Yasuko jednakże podkreśla, iż mimo tych wyraźnych zmian i otrzymanej szansy kobiety nadal potrzebowały więcej czasu na uzyskanie suwerenności w sferze polityki. Argumentuje to między innymi tym, iż kiedy w 1951 roku przeprowadzono badanie świadomości politycznej kobiet, zadając następujące pytanie: „Czy w przypadku, kiedy nie wie Pani, na kogo głosować, głosuje Pani zgodnie z opinią członka rodziny lub znajomego?”, 39% respondentek stwierdziło, że głosuje tak samo jak rodzina, a 22% – że tak, jak im zostało powiedziane⁴².

Sytuacja kobiet i droga do uzyskania suwerenności w latach 50. i 60. XX wieku

Po drugiej wojnie światowej japońskie kobiety uzyskały prawo wyborcze zgodnie z konstytucją gwarantującą równość płci. W rzeczywistości wciąż nie wyeliminowano różnicy między mężczyznami i kobietami dotyczącej możliwości aktywnego uczestniczenia w życiu społeczno-politycznym, ale można stwierdzić, że dotychczasowa dysproporcja została do pewnego stopnia zmniejszona. Poniżej przytoczę obszary, w których suwerenność i pozycja kobiety w Japonii w latach 50. i 60. XX wieku uległa widocznej przemianie. Z jednej strony nastąpiło to pomimo niekorzystnych zmian w polityce wobec kobiet i było rezultatem ich świadomej aktywności skierowanej przeciwko takiemu stanowi rzeczy, a z drugiej było możliwe dzięki decyzjom politycznym ułatwiającym kobietom uzyskanie niezależności. Kobiety wkroczyły na drogę ku samostanowieniu i zwiększeniu aktywności poprzez starania o podniesienie poziomu wykształcenia, możliwość pracy

⁴⁰ T. Yoshino, *Die Situation...*, s. 7.

⁴¹ K. Nishi, *Senryōka no Nihon fujin seisaku...*, s. 25.

⁴² Tłum. własne. Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 7.

zawodowej, przemianę świadomości dotyczącej małżeństwa oraz rodziny. Są to obszary, w których nastąpiła wyraźna reorientacja mająca wpływ na podejmowanie przez kobiety aktywności w życiu społeczno-politycznym. Zmiany w tych obszarach wydają się skuteczniej poprawiać pozycję społeczną kobiet niż regulacje prawne i decyzje polityczne wobec kobiet, dlatego tej problematyce poświęcę więcej uwagi. Należy się zastanowić, czy były to wystarczające i na tyle trwałe przeobrażenia, aby sytuacja kobiet w społeczeństwie japońskim mogła się zdecydowanie polepszyć, a ich rola wzrosnąć.

Poziom wykształcenia kobiet

W 1950 roku wykształcenie średnie w Japonii posiadało 36,7% kobiet i 48% mężczyzn, przy widocznej różnicy 11,3 punktu procentowego. Jednakże w kolejnym okresie, w latach 50. i 60. XX wieku, współczynniki skolaryzacji wzrosły zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet. Odsetek osób rozpoczynających naukę w szkole średniej wzrósł z około 50% w 1955 roku do 70% w 1965 i 81% w 1970 roku. W przypadku kobiet wyniósł on w 1955 roku 47,4%, o 8,1 punktu procentowego mniej niż w przypadku mężczyzn. W 1965 roku nastąpił wzrost do 69,6%, wskazujący na wyraźnie zmniejszającą się różnicę między poziomem wykształcenia kobiet i mężczyzn, wynoszącą wówczas 2,1 punktu procentowego, a od 1969 roku liczba kobiet w szkołach średnich była już wyższa niż liczba mężczyzn⁴³. Jest to olbrzymia zmiana w porównaniu z sytuacją z okresu Meiji. Jednakże – jak podkreśla jedna z najbardziej znamienitych badaczek historii kobiet, Bandō Mariko, do której badań będę się wielokrotnie odwoływać w tej części artykułu – mimo wzrostu liczby kobiet uczących się nawet w przypadku koedukacyjnego kształcenia kobiet i mężczyzn wyraźnie propagowano zróżnicowanie nauczania ze względu na płeć⁴⁴. W wytycznych programowych (*Gakushū shidō yōryō* 学習指導要領) z 1956 roku świadomie te kwestie wyszczególniono i podkreślono. Chłopcom uczęszczającym do szkół średnich, którzy w przyszłości mieli wykonywać pracę zawodową, polecano udział w kursach technicznych. Dziewczętom natomiast, których rolę upatrywano w dbaniu o dom – udział

⁴³ *Ibidem*, s. 265; M. Bandō (坂東眞理子), *Nihon no josei seisaku: danjo kyōdo sankaku shakai to shōshika taisaku no yukue* (『日本の女性政策-男女共同参画社会と少子化対策のゆくえ』), Kyōto 2009, s. 39–40.

⁴⁴ M. Bandō, *Nihon no josei seisaku...*, s. 39; por. S. Tanabe, *Sengo fujin seisaku no tenkai...*, s. 77 i n.

w kursach gospodarstwa domowego (*kateika* 家庭科). Zgodnie z instrukcjami programowymi z 1960 roku tylko dziewczęta musiały zaliczyć kurs gospodarstwa domowego. Według przygotowanych przez Ministerstwo Edukacji w 1968 roku wytycznych *Katei no seikatsu sekkei* (家庭の生活設計)⁴⁵ o życiu rodzinnym role kobiet były uporządkowane w następujący sposób: w pierwszej kolejności rola gospodyni domowej (*shufu* 主婦), na drugim miejscu rola żony, na trzecim rola matki, na czwartym rola pracownika, a dopiero na piątym – obywatela. Głową rodziny powinien być mąż, którego zadaniem byłoby zadbanie o dobrobyt finansowy; żona miała pozycję podległą i obowiązek zajmowania się pracami domowymi⁴⁶. Taki stan rzeczy nie różnił się wiele od sytuacji w okresie Meiji przedstawionej w jednym z rozdziałów książki *Feminism in Modern Japan: Citizenship, Embodiment and Sexuality*. Jej autorka, Vera Mackie, wskazuje, iż wprowadzie edukacja stała się w Japonii obligatoryjna od 1872 roku zarówno dla dziewcząt, jak i dla chłopców, czyli teoretycznie dostępna dla obu płci, jednak w rzeczywistości do szkoły uczęszczało znacznie więcej chłopców. Mackie podaje przykład z 1876 roku, kiedy to uczyło się 53,4% chłopców i 22,5% dziewcząt, a od 1879 wydzielono nawet osobne klasy dla chłopców i dla dziewcząt z odrębnymi programami nauczania. Dziewczęta były edukowane tak, aby stały się „dobrymi żonami i mądrymi matkami” – w myśl idei promowanej w okresie Meiji – i w przyszłości przejęły rolę gospodyń domowych⁴⁷.

Wytyczne programowe (*Gakushū shidō yōryō*) z 1956 roku propagowały podobny podział ról i dążyły do ograniczenia wykształcenia kobiet. Jednakże pomimo tych dyrektyw lub być może również dzięki nim świadomość kobiet o ważnej roli edukacji na drodze ku niezależności wzrosła, podobnie jak odsetek kobiet kontynuujących naukę na studiach wyższych. W 1955 roku udział osób zdobywających wykształcenie na poziomie uniwersyteckim, w tym w szkołach wyższych typu junior college (*tanki daigaku* 短期大学), wynosił 5% dla kobiet i 15% dla mężczyzn. Dekadę później, w 1965 roku, odsetek kobiet rozpoczynających studia wynosił nadal zaledwie 5,5%,

⁴⁵ *Katei no seikatsu sekkei* (「家庭の生活設計」), Tōkyō 1968. Bandō podaje skrócony tytuł *Katei no sekkei* (「家庭の設計」). Materiały te w formie elektronicznej dostępne są tylko w Bibliotece Parlamentarnej Kokuritsu Kokkai Toshokan (国立国会図書館) w Tokio.

⁴⁶ M. Bandō, *Nihon no josei seisaku...*, s. 39.

⁴⁷ V. Mackie, *Feminism in Modern Japan: Citizenship, Embodiment and Sexuality*, Cambridge 2003, s. 25.

ale już w 1970 roku wzrósł do 17,7%, przy czym 11,2% w przypadku szkół wyższych typu junior college. Kobiety wybierały głównie kierunki humanistyczne, prowadzenie gospodarstwa domowego i pedagogikę; rzadko były to nauki ścisłe, inżynieria i nauki społeczne⁴⁸. Tendencja wzrostowa była i jest nadal widoczna i należy podkreślić, iż od tego czasu zdecydowanie zwiększyła się liczba studentek. Tanaka Yoko porównuje dane dotyczące ukończenia studiów wyższych przez kobiety i mężczyzn oraz wskazuje, iż odsetek kobiet, które zdobyły wyższe wykształcenie, w tym w szkołach wyższych typu junior college, przekroczył odsetek mężczyzn w 1989 roku, ale nie dotyczyło to studiów czteroletnich⁴⁹.

W 1994 roku kobiety na studiach pierwszego stopnia trwających cztery lata stanowiły 31,8% studentów; na studiach drugiego stopnia – 20,3%⁵⁰. Wzrost poziomu wykształcenia to duża szansa na uzyskanie niezależności przez kobiety.

Praca zawodowa kobiet

Podczas szybkiego rozwoju gospodarczego Japonii, który nastąpił po 1955 roku, a w szczególności w latach 60. XX wieku, liczba zatrudnionych kobiet wyraźnie wzrosła. Liczba ta z 7,16 mln (41,6% wszystkich zatrudnionych) w 1960 roku zwiększyła się do 10,84 mln (53,3%) w roku 1970. Jednocześnie wskaźnik zatrudnienia kobiet w stosunku do liczby wszystkich kobiet w wieku pracowniczym spadł z 60,1% w 1950 roku do 50,6% w 1960 oraz do 46,1% w 1970 roku⁵¹. Co było tego przyczyną? Bandō Mariko pokazuje zmiany wskaźnika zatrudnienia według wieku, porównując lata 1950 oraz 1970:

Wiek (w latach)	Rok 1950	Rok 1970
15–19	54,5%	35%
20–24	62,7%	69%
25–29	48,2%	44,2%
40–49	53,1%	53,1%

⁴⁸ Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 266.

⁴⁹ Y. Tanaka (田中洋子), *End of the Housewife Paradigm? The Comparative Development of Work-Family Models in Germany and Japan*, [w:] *Family Life in Japan and Germany: Challenges for a Gender-Sensitive Family Policy*, red. U. Meier-Gräwe, M. Motozawa, A. Schad-Seifert, Wiesbaden 2019, s. 223 i n.

⁵⁰ Y. Itō, *Kusa no ne no fujin...*, s. 266.

⁵¹ M. Bandō, *Nihon no josei seisaku...*, s. 40 i n.

Analizując te dane, badaczka wskazuje, iż w latach 1950 i 1970 wskaźnik zatrudnienia kobiet w grupie wiekowej 20–24 był wysoki, a jego silny spadek w grupie wiekowej 25–29 lat był spowodowany zawarciem związku małżeńskiego i urodzeniem dziecka⁵². Bandō nie analizuje danych o zatrudnieniu kobiet między trzydziestym a trzydziestym dziewiątym rokiem życia, gdyż zwykle jest to czas, który kobiety poświęcają na wychowanie dzieci, i odsetek pracujących kobiet jest w tej grupie wiekowej z reguły bardzo niski. Natomiast wskazuje na ponowną aktywność zawodową kobiet po czterdziestym roku życia, podkreślając, iż kobiety były zatrudniane w przedsiębiorstwach rodzinnych przy pracach w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie (*nōrinsuisangyō* 農林水産業)⁵³.

Japonia kontynuowała swój wzrost gospodarczy od lat 60. aż do kryzysu naftowego w 1973 roku. W tym czasie rozpowszechniły się japońskie systemy zatrudnienia, w których pracownicy płci męskiej otrzymywali stałe zatrudnienie na pełen etat (*seishain* 正社員), co miało zabezpieczyć zasoby osobowe firmy. Płace pracowników płci męskiej wzrastały wraz z wiekiem, wraz z wiekiem rozwijały się też ich kariery zawodowe, zwykle w tym samym miejscu pracy. Firmy dążyły do wykazania lojalności wobec pracowników płci męskiej, zapewniając im mieszkania oraz świadczenia socjalne dla nich i ich rodzin. Korzyści z takiego sposobu zatrudnienia nie dotyczyły jednak kobiet. Kobiety pracowały do momentu wstąpienia w związek małżeński i urodzenia dziecka. Wówczas opuszczały firmę i pozostawały w domu, aby zająć się wychowaniem dzieci i przekształcić się w gospodynię domową na pełen etat (*senryō shufu* 専業主婦⁵⁴). Wiele firm stosowało praktyki wyrażane w następujących zasadach zatrudnienia: „kobiety kończą pracę po zamążpójściu” („josei wa kekkon shitara taishoku suru” 「女性は結婚したら退職する」), „kobiety kończą pracę w wieku 25 lub 35 lat” („25-sai aruiwa 35-sai de taishoku suru” 「25歳(あるいは35歳)で退職する」) lub „kobiety kończą pracę po urodzeniu dziecka” („shussan shitara taishoku suru” 「出産したら退職する」)⁵⁵. Potwierdzało to mit o roli kobiety *sansaiji shinwa* (三歳児神話, wspomniany przez Tanakę Yoko, zgodnie z którym kobieta musi opiekować się dzieckiem

⁵² *Ibidem*, s. 41.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Przeciwnieństwem jest pojęcie *kengyō shufu* (兼業主婦) – kobieta pracująca, która równocześnie jest gospodynią domową.

⁵⁵ M. Bandō, *Nihon no josei seisaku...*, s. 43.

do lat trzech. Ten sposób myślenia do dziś jest obecny, przede wszystkim wśród starszego pokolenia⁵⁶. Tanaka pisze:

Na początku XX wieku ten model męskiego żywiciela rodziny ograniczał się do małej grupy społeczeństwa. Jednakże po drugiej wojnie światowej, zwłaszcza w latach „cudu gospodarczego”, szeroko się rozpowszechnił [...]. Stosunkowo stabilne, długoterminowe zatrudnienie mężczyzn, z lepszymi zarobkami i korzyściami w przemyśle wytwórczym, zapewniło podstawę ekonomiczną do rozwoju modelu „męskiego żywiciela rodziny” i „gospodyni domowej”. Model ten przyczynił się do nierówności płci⁵⁷.

W drugiej połowie okresu wysokiego wzrostu gospodarczego, kiedy zaczęły się niedobory siły roboczej, rząd japoński poprzez decyzje polityczne zachęcał firmy do zatrudniania kobiet, które zakończyły opiekę nad dziećmi, ale wspierał przede wszystkim pracę w oparciu o ograniczone umowy, taką jak praca w niepełnym wymiarze godzin. Również różnica w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn była duża. Według badań wynagrodzeń za pracę, w tym pracy w niepełnym wymiarze godzin, łączne miesięczne wynagrodzenie kobiet w firmach zatrudniających trzydziestu lub więcej pracowników wyglądało następująco: w 1950 roku wynosiło 46,5% wynagrodzenia mężczyzn, w 1978 roku 56,2% (rok z najwyższym poziomem wynagrodzeń) oraz dla porównania w 1993 – 50,9%⁵⁸. Na podstawie różnicy w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn stworzono systemy socjalnego i podatkowego zabezpieczenia, które jeszcze bardziej wzmocniły preferowaną i propagowaną przez rząd japoński formę podziału pracy i podziału ról w rodzinie w oparciu o różnice płci, podkreślającą niekorzystną pozycję społeczną kobiet.

Świadomość kobiet dotycząca małżeństwa, pracy zawodowej i rodziny

Wyżej opisany japoński styl zatrudnienia, bazujący na podziale zadań ze względu na płeć pracownika, promowany przez japoński rząd i stosowany przez japońskie firmy w okresie silnego wzrostu gospodarczego, wpłynął również na

⁵⁶ Y. Tanaka, *End of the Housewife Paradigm?*..., s. 223.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 222, tłum. własne.

⁵⁸ Y. Itō, *Kusa no ne no fujin*..., s. 268.

świadomość kobiet dotyczącą małżeństwa, pracy i rodziny. Pokróćce przedstawie analizę tej problematyki, badanej i opisanej przez Bandō Mariko.

Badanie świadomości społecznej kobiet przeprowadzone w październiku 1972 roku przez komisję utworzoną na zlecenie Kancelarii Premiera (*fujin ni kansuru shomondai chōsa kaigi* 婦人に関する諸問題調査会議) objęło dwadzieścia tysięcy kobiet w wieku od osiemnastu lat wzwyż. Badaniom tym towarzyszyły również badania przeprowadzane wśród mężczyzn⁵⁹. Zadawano pytania między innymi o zamiar zawarcia związku małżeńskiego, przyczyny chęci zawarcia związku małżeńskiego oraz podział ról w życiu rodzinnym. Na pytanie o zamiar wstąpienia w związek małżeński „zdecydowanie tak” odpowiedziało 32% respondentek, a „tak, ale niekoniecznie” – 36%. Oznacza to, że 68% respondentek wyraziło chęć zawarcia małżeństwa⁶⁰. Według Bandō kolejne odpowiedzi wskazały również na to, że aż 80% respondentek w grupie kobiet w wieku dwudziestu lat potwierdziło zamiar wstąpienia w związek małżeński. Tylko 2% respondentek wyraziło chęć pozostania przez całe życie bez ślubu. Jako przyczynę chęci zawarcia związku małżeńskiego wskazano następujące odpowiedzi: „małżeństwo jest szczęściem kobiety” – 34% respondentek, „zawarcie małżeństwa jest naturalne” – 25%, „ponieważ wszyscy zawierają związek małżeński” – 10%. Innymi słowy, pokazuje to, że małżeństwo stało się normą społeczną, zgodnie z propagowaną wówczas przez rząd japoński wizją roli kobiety w społeczeństwie. Jednakże im młodsze kobiety, tym mniejszy ich odsetek uważał małżeństwo za „szczęście kobiety” lub „coś naturalnego”. To sugeruje, że mimo iż polityka wobec kobiet uporczywie stawiała je w roli gospodyni domowej, żony i matki, pogląd kobiet na małżeństwo szybko się zmieniał i kobiety wykazywały coraz większą gotowość do podjęcia aktywności poza domem⁶¹. Wprawdzie badania te nie ujawniły jeszcze intencji kobiet odnośnie do aktywności w sferze polityki, ale przytaczam je, ponieważ zmiana świadomości kobiet w odniesieniu do małżeństwa i rodziny oraz chęć bycia aktywnymi to pierwszy duży krok do rozwinięcia zainteresowań i aktywności w różnych dziedzinach, być może również w sferze polityki.

W omawianych badaniach kolejne pytanie dotyczyło podziału ról w życiu rodzinnym, przy czym uwzględniono tu również odpowiedzi mężczyzn.

⁵⁹ M. Bandō, *Nihon no josei seisaku...*, s. 50.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, s. 51.

Ponad 80% respondentek i respondentów odpowiedziało, iż zdecydowanie się zgadzają lub raczej się zgadzają na taki podział ról w życiu rodzinnym, aby mężowie pracowali zawodowo, a żony były odpowiedzialne za dom i dbały o rodzinę. Tylko 11% kobiet odpowiedziało, że zdecydowanie nie zgadza się lub raczej nie zgadza się na tego typu model. Na pytanie o podjęcie pracy zawodowej 6% kobiet odpowiedziało, iż chcą kontynuować pracę po urodzeniu dziecka, 28% wyraziło chęć pracy do momentu urodzenia dziecka, a 53% było zdecydowanych na przerwanie pracy po urodzeniu dziecka i powrót do pracy zawodowej, kiedy dziecko będzie starsze⁶². Badania te pokazały, że kobiety były bardziej zorientowane na rodzinę niż mężczyźni – tym samym można wyciągnąć wniosek, iż były mniej zaangażowane w życie społeczne lub wręcz pozbawione takiej szansy ze względu na czasochłonne dbanie o dom i bliskich. Jako podsumowujące dla oceny świadomości kobiet co do ich roli i pozycji wobec mężczyzn można by uznać pytanie o równość płci. Na pytanie, czy istnieje równość płci w Japonii, tylko 17,5% respondentek odpowiedziało „tak”, a aż 62,3% – że „tak nie jest”⁶³.

Świadomość kobiet, a jednocześnie mentalność społeczeństwa wydaje się dużą przeszkodą w otwarciu drogi do opuszczenia przez kobiety sfery *uchi* (内) (*in-group*) i rozpoczęcia aktywności w sferze *soto* (外) (*out-group*). Podział na sferę „wewnętrzną” (*uchi*), oznaczającą dom, rodzinę, sferę prywatną, oraz sferę „zewnętrzną” (*soto*), do której zaliczamy przestrzeń publiczną, a tym samym między innymi aktywność społeczno-polityczną, to jedna z podstawowych koncepcji w kulturze japońskiej i jeden z najpotężniejszych filarów funkcjonowania współczesnego społeczeństwa japońskiego.

Aktywność społeczno-polityczna kobiet w latach 70. XX wieku

Ruch Wyzwolenia Kobiet (Ūman Ribū Undō ウーマンリブ運動)

Ruch Wyzwolenia Kobiet (Women's Liberation Movement) był radykalnym ruchem, który rozwinął się w USA, Europie i Japonii na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. W języku japońskim używa się nazwy Ūman Ribū

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, s. 52.

Undō (ウーマンリブ運動), nawiązując do nazwy w języku angielskim, w skrócie Ribū. Uważa się, że w Japonii ruch ten narodził się 21 października 1970 roku podczas Międzynarodowego Dnia Antywojennego, kiedy na demonstracji pojawiła się grupa protestujących po raz pierwszy składająca się tylko z kobiet, które walczyły o suwerenność⁶⁴. W rzeczywistości jednak już wcześniej, a mianowicie 4 października tego roku, w gazecie „Asahi Shimbun” (朝日新聞) pojawił się artykuł zatytułowany *Woman ribu* (「ウーマンリブ」). W artykule tym przedstawiono trzy organizacje podejmujące działania na rzecz praw kobiet: Komitet Przygotowawczy Ruchu Wyzwolenia Kobiet⁶⁵ (Josei Kaihō Undō Junbi-kai 女性解放運動準備会), Komitet Przygotowawczy do Koordynacji Ruchu Wyzwolenia Kobiet⁶⁶ (Josei Kaihō Renraku Kaigi Junbi-kai 女性解放連絡会議準備会) oraz Centrum Kultury dla Kobiet⁶⁷ (Redīsu Karuchā Sentā レディース・カルチャー・センター), które postanowiły dogłębnie zbadać takie kwestie dotyczące kobiet, jak system rodzinny, monogamia, narodziny dziecka czy praca zawodowa⁶⁸.

Ruch Wyzwolenia Kobiet, w skrócie Ribū (Lib), był szczególnie aktywny od jesieni 1970 roku, kiedy miał miejsce wspomniany wyżej Międzynarodowy Dzień Antywojenny, aż do roku 1971. Wówczas w wielu regionach Japonii powstały różnorodne grupy, które podejmowały działania na rzecz wyzwolenia kobiet. Publikowano również wiele gazet tzw. *mini-comi-shi* (ミニコミ誌) (skrót od *mini* + *communication*) w języku angielskim, jednakże przypominającym bardziej strukturę języka japońskiego niż angielskiego. Były one przeznaczone dla określonej grupy osób i stanowiły przeciwieństwo tego, co pojawiała się w ogólnodostępnych mediach

⁶⁴ K. Muta (牟田和恵), *Feminizumu no rekishi kara miru shakai undō no kanōsei* (「フェミニズムの歴史からみる社会運動の可能性」), *Shakaigaku Hyōron* (『社会学評論』226号、2006年), [w:] *Ribū to feminizumu* (『リブとフェミニズム』), red. M. Amano [et al.] (天野正子), Tōkyō 2009, s. 270. Amano Masako wraz z zespołem badaczy opublikowała zbiór prac szczególnie istotnych dla badań nad historią kobiet. Zwłaszcza dwa tomy tej serii ukazują szerokie spektrum poruszanej w niniejszym artykule problematyki. Są to pierwszy, już wspomniany, tom oraz drugi: *Josei-shi, gendā shi* (『女性史・ジェンダー史』), red. M. Amano [et al.] (天野正子), Tōkyō 2009.

⁶⁵ Tłum. własne.

⁶⁶ Tłum. własne.

⁶⁷ Tłum. własne. Por. Y. Itō (伊藤康子), *Kusa no ne no josei kaihō undō shi* (『草の根の女性解放運動史』), Tōkyō 2005.

⁶⁸ K. Muta, *Feminizumu no rekishi...*, s. 270 i n.

krajowych. Konsekwencją tych działań i zaangażowania kobiet był zjazd, który odbył się w dzielnicy Shibuya w Tokio w maju 1972 roku. Otrzymał on nazwę Pierwszego Zgromadzenia Powszechnego Ruchu Wyzwolenia Kobiet⁶⁹ (Dai Ikkai Ribu Taikai 第1回リブ大会) i przyniósł działalności tego ruchu dużą popularność⁷⁰.

Zarówno w USA, jak i w Europie Ruch Wyzwolenia Kobiet, mający korzenie w ruchach studenckich i antywojennych, uznał za swoje miejsce walki politycznej sferę prywatną kobiet. Utworzona wówczas fraza „the personal is political” stała się wyrazem nowej koncepcji walki politycznej kobiet o prawa do samostanowienia. Miało to również miejsce w Japonii w 1972 roku i uwiódrcznilo się zwłaszcza w momencie, kiedy przedłożono w parlamencie projekt nowelizacji ustawy eugenicznej, aby zaostriżyć przepisy dotyczące aborcji. Bardzo ważnym celem Ruchu Wyzwolenia Kobiet stała się wówczas walka o uniemożliwienie tej nowelizacji⁷¹. Oznaczała ona bowiem niekorzystną dla kobiet zmianę prawa do aborcji, a tym samym uniemożliwienie podejmowania decyzji i naruszenie prawa do samostanowienia. Kiedy w 1974 roku propozycja zmiany ustawy eugenicznej, początkowo zaakceptowana przez Izbę Reprezentantów, została ostatecznie odrzucona z braku konsensusu w Izbie Radców, emocje członkiń ruchu związane z tą sprawą osłabły, co doprowadziło do ponownej konsolidacji i konwergencji działań Ruchu Wyzwolenia Kobiet również w innych obszarach prywatnej sfery życia kobiet. Zwrócenie uwagi na sferę prywatną było bardzo istotnym krokiem w kierunku umożliwienia dyskusji politycznej na temat obszaru, w którym do tej pory kobiety nie mogły lub mogły tylko w niewielkim stopniu same za siebie decydować.

Międzynarodowy Rok Kobiet i japoński Ruch Wyzwolenia Kobiet

Na fali dążeń do zmian polityki wobec kobiet Zgromadzenie Ogólne ONZ ustanowiło rok 1975 Międzynarodowym Rokiem Kobiet. W ramach jego obchodów w czerwcu w Meksyku zorganizowano Światową Konferencję Roku Kobiet⁷², a w rezultacie sukcesu tych przedsięwzięć ustanowiono również Dekadę Kobiet od 1976 do 1985 roku. Problematyka sytuacji kobiet

⁶⁹ Tłum. własne.

⁷⁰ K. Muta, *Feminizumu no rekishi...*, s. 271.

⁷¹ *Ibidem*, s. 272.

⁷² T. Takahashi (高橋保), *Josei wo meguru hō to seisaku* (『女性をめぐる法と政策』), Kyōto 2004, s. 8 i n.

i przestrzegania ich praw zaczęła dominować na różnych poziomach dyskusji politycznej. Również w Japonii rząd podejmował różnorodne działania nawiązujące do założeń tej dyskusji⁷³. Bardzo ważnym posunięciem było utworzenie w 1975 roku Urzędu ds. Promowania Działań Politycznych na rzecz Kobiet⁷⁴ (Fujin Mondai Kikaku Suishin Honbu 婦人問題企画推進本部), jak również rozpoczęcie takiej działalności na poziomie władz centralnych i lokalnych. W tych działaniach kluczową rolę odgrywał komitet koordynujący realizację postanowień stowarzyszenia zrzeszającego organizacje powiązane z Międzynarodowym Rokiem Kobiet w Japonii, w skrócie Renraku-kai (連絡会).

Kobiety należące do Ruchu Wyzwolenia Kobiet nie zgadzały się z działaniami podejmowanymi przez rząd w związku z obchodami Międzynarodowego Roku Kobiet. Więcej, kobiety te stały w silnej opozycji wobec tych działań. Przyczyną tego był między innymi fakt, że były one pierwotnie zainteresowane jednostką oraz indywidualnym sposobem życia jednostki i zdając sobie sprawę z tego, jak również z problemów istniejącej struktury władzy, przystąpiły do Ruchu Wyzwolenia Kobiet, aby walczyć o swoje prawa. Z ich punktu widzenia konsekwencją tego odmiennego sposobu postrzegania kobiet i ich życia była postawa krytyczna wobec Międzynarodowego Roku Kobiet w Japonii i powiązanych z nim wydarzeń prowadzonych przez Organizację Narodów Zjednoczonych i rząd japoński⁷⁵.

Inne stanowisko zajęło stowarzyszenie Renraku-kai, skupiające wiele konserwatywnych organizacji kobiecych, w których członkinie realizowały się w roli gospodyń domowych i matek i broniły tradycyjnego podziału ról według płci, przez co przeciwstawiały się założeniom Ruchu Wyzwolenia Kobiet walczącego o zniesienie tego podziału. Mimo iż kobiety należące do Renraku-kai działały na rzecz zdobywania i wzmacniania praw kobiet już od czasów przedwojennych, Ruch Wyzwolenia Kobiet był dla nich zbyt radykalny⁷⁶.

Muta Kazue twierdzi, że zarówno Ruch Wyzwolenia Kobiet, jak i ruch związany z obchodami Międzynarodowego Roku Kobiet były w drugiej

⁷³ Na stronie Shimane Women's Center Prefektury Shimane (<http://www.asu-terasu-shimane.or.jp/swc/data/history.html> [19.02.2020]) znajduje się chronologiczny wykaz działań w zestawieniu „świat” i „Japonia”.

⁷⁴ Tłum. własne.

⁷⁵ K. Muta, *Feminizumu no rekishi...*, s. 274.

⁷⁶ *Ibidem*.

połowie lat 70. uważane za reprezentatywnych przedstawicieli japońskiego ruchu kobiecego. Podkreśla, że istniała duża rozbieżność między nimi w działaniach na rzecz wolności kobiet i równości płci, ale zwraca również uwagę na fakt, iż mimo rozbieżności w ocenie roli kobiety oba ruchy miały też wspólne założenia⁷⁷.

Ustanowienie Podstawowej ustawy o społeczeństwie równości płci (*Danjo Kyōdō Sankaku Shakai Kihon-hō* 男女共同参画社会基本法) w 1999 roku i jej implementacja w społeczeństwie japońskim

Ustanowienie Podstawowej ustawy o społeczeństwie równości płci

Kiedy 18 grudnia 1979 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet⁷⁸, reakcja rządu japońskiego była wyraźnie opóźniona. Niemniej jednak kobiety nie pozostawały bierne i biorąc sprawy w swoje ręce, starały się być aktywne w obszarze polityki. Tworzyły mniej lub bardziej formalne kluby i siatki współpracy, działając najczęściej najpierw na poziomie lokalnym, aby zwrócić uwagę na istniejące problemy. Przy tych działaniach bardzo istotna była własna inicjatywa kobiet, a nie odgórne polecenia i akty prawne. Problematykę tę porusza Tanaka-Naji Hiromi w swojej dysertacji z 2009 roku *Japanische Frauennetzwerke und Geschlechterpolitik im Zeitalter der Globalisierung*, jak również Kerstin K. Vogel w artykule z 2013 roku *Von der Unmöglichkeit, Politikerin werden zu wollen und von der Möglichkeit, es zu sein*⁷⁹.

Działania podejmowane przez kobiety wobec polityki rządu japońskiego przynosiły rezultaty, ale również piętrzyły trudności. Konieczne

⁷⁷ *Ibidem*, s. 278.

⁷⁸ Treść konwencji znajduje się na stronie Amnesty International: *Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet*, <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Konwencja-Likwidacja-dyskryminacji-kobiet.pdf> (18.02.2020).

⁷⁹ H. Tanaka-Naji, *Japanische Frauennetzwerke und Geschlechterpolitik im Zeitalter der Globalisierung*, München 2009 (*Monographien aus dem Deutschen Institut für Japanstudien*, 44); K.K. Vogel, *Von der Unmöglichkeit, Politikerin werden zu wollen und von der Möglichkeit, es zu sein*, [w:] *Getrennte Welten, gemeinsame Moderne? Geschlechterverhältnisse in Japan*, red. I. Lenz, M. Mae, Opladen 2013.

stały się działania na poziomie legislacyjnym i wyraźna zmiana polityki wobec kobiet. Bardzo ważnym krokiem było uchwalenie przez rząd japoński w 1985 roku Ustawy o równych szansach zatrudnienia dla kobiet i mężczyzn (*Danjo Koyō Kikai Kintō-hō* 男女雇用機会均等法)⁸⁰. Aczkolwiek, jak pokazuje Phoebe Stella Holdgrün w swojej publikacji *Gender equality: Implementierungsstrategien in japanischen Präfekturen*, prawo to miało wielu przeciwników, przede wszystkim pracodawców płci męskiej oraz konserwatywnych polityków, i często w rzeczywistości nie było stosowane⁸¹.

W latach 90. XX wieku Japonia odczuła długoterminowe trudności gospodarcze po załamaniu rynku, które nastąpiło po czasie wysokiej koniunktury po tzw. *bubble economy* (*baburu keiki* バブル景気), trwającej od 1986 do 1991 roku. Wówczas Japonia szybko odeszła od zarządzania znanego pod nazwą stylu japońskiego, gdzie dominującą pozycję zajmował mężczyzna. Styl ten był wcześniej jednym z filarów wzrostu gospodarczego kraju. Ta zmiana przyniosła szansę na zwiększenie możliwości zatrudnienia kobiet, podniesienie ich statusu społecznego i włączenie do aktywności poza gospodarstwem domowym. Równocześnie nastąpiły zmiany na poziomie międzynarodowym, między innymi podczas IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet, która odbyła się w Pekinie w 1995 roku. Podczas tej tzw. konferencji pekińskiej ogłoszono deklarację pekińską, która promowała równość płci i pełny dostęp kobiet do wsparcia we wszystkich dziedzinach. Ponadto wydano dokument końcowy konferencji *Platforma działania – cele strategiczne*⁸², wskazujący kroki, które powinny podjąć organizacje rządowe i pozarządowe, instytucje międzynarodowe oraz sektor prywatny⁸³.

W obliczu nieuchronnych zmian rząd japoński w połowie lat 90. zaczął przygotowania do wprowadzenia przepisów gwarantujących równość płci,

⁸⁰ M. Yamada, *Josei katsuyaku...*, s. 5; T. Takahashi, *Josei wo meguru hō...*, s. 251 i n. O tej problematyce szczegółowo pisze Bandō Mariko w publikacji *Nihon no josei seisaku...*, s. 58–68.

⁸¹ Holdgrün przedstawia dokładną analizę tego problemu na podstawie zestawienia dwóch prefektur – Shiga i Nagasaki. Zob. P.S. Holdgrün, *Gender equality: Implementierungsstrategien in japanischen Präfekturen*, München 2013.

⁸² M. Bandō, *Nihon no josei seisaku...*, s. 80; T. Takahashi, *Josei wo meguru hō...*, s. 12.

⁸³ Treść deklaracji pekińskiej jest dostępna na stronie http://unic.un.org.pl/rownouprawnienie/deklaracja_pekinska.php (18.02.2020). Treść dokumentu *Platforma działania – cele strategiczne* można znaleźć na stronie http://unic.un.org.pl/rownouprawnienie/platforma_dzialania.php (18.02.2020).

chociaż było to działanie podjęte bardzo późno w porównaniu z innymi państwami. W jego wyniku w 1999 roku uchwalono i wprowadzono w życie ustawę o społeczeństwie równych szans dla kobiet i mężczyzn, której tytuł można przetłumaczyć jako Podstawowa ustawa o społeczeństwie równości płci⁸⁴. W preambule do ustawy znajdujemy między innymi zdanie, które wskazuje na bardzo późną, ale zdecydowaną zmianę postrzegania społeczno-politycznej roli kobiety:

[...] the realization of Gender Equal society is positioned as the most important issue in determining the framework of 21st-century Japan and those policies on the promotion of the Formation of Gender Equal Society are implemented in all fields⁸⁵.

Uchwalenie tej ustawy w Japonii było reakcją na artykuł 2 Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, zobowiązujący rządy państw do działań na rzecz równości płci⁸⁶. Część główna tego artykułu brzmi następująco:

Państwa Strony potępiają dyskryminację kobiet we wszelkich jej formach oraz zgadzają się prowadzić, za pomocą wszelkich odpowiednich środków i bez zwłoki, politykę likwidującą dyskryminację kobiet [...]⁸⁷.

⁸⁴ Tłum. własne. *Wakariyasui danjo kyōdo sankaku shakai kihonhō* (『わかりやすい男女共同参画社会基本法』), red. Naikakufu Danjo kyōdō sankaku kyoku (内閣府男女共同参画局), Tōkyō 2001, s. 12 i n. Tłumaczenie dokumentu wykonane przez Gender Equality Bureau Cabinet Office (Danjo kyōdō sankaku kyoku 男女共同参画局) brzmi *Basic Act for Gender Equal Society*. Treść dokumentu jest dostępna na stronie http://www.gender.go.jp/english_contents/about_danjo/lbp/laws/pdf/laws_01.pdf (19.02.2020).

⁸⁵ W języku japońskim: [...] 男女共同参画社会の実現を二十一世紀の我が国社会を決定する最重要課題と位置付け、社会のあらゆる分野において、男女共同参画社会の形成の促進に関する施策の推進を図っていくことが重要である。– *Basic Act for Gender Equal Society* (Act No. 78 of 1999) (男女共同参画社会基本法 (平成十一年六月二十三日法律第七十八号)), Preamble, http://www.gender.go.jp/english_contents/about_danjo/lbp/laws/pdf/laws_01.pdf (19.02.2020).

⁸⁶ K. Muta, *Feminizumu no rekishi...*, s. 279.

⁸⁷ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, art. 2, <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Konwencja-Likwidacja-dyskryminacji-kobiet.pdf> (18.02.2020).

Według Muty Kazue równie istotne jak ten artykuł są w konwencji trzy kolejne⁸⁸. Artykuł 3 stanowił o zagwarantowaniu „pełnego rozwoju i awansu kobiet w celu zapewnienia im posiadania i wykonywania praw człowieka oraz podstawowych wolności na zasadach równości z mężczyznami”⁸⁹. Artykuł 4 dotyczył sposobu realizacji równości płci w społeczeństwie, a artykuł 5 wskazywał na konieczność zmian społecznych i kulturowych wzorców zachowania mężczyzn i kobiet, które prowadziły do stereotypowego podziału ról oraz nierówności między kobietą i mężczyzną, jak również podkreślał konieczność wspólnej odpowiedzialności za wychowanie dzieci⁹⁰. Muta zaznacza, iż właśnie takie były cele kobiet walczących o prawa i suwerenność od ponad dwustu lat i ich zapis prawny w końcu stawał się satysfakcjonujący⁹¹. Za tą ustawą stały wysiłki kobiet działających w polityce, które były szczególnie aktywne w latach 90. XX wieku⁹².

Rzeczywista sytuacja kobiet w Japonii po wprowadzeniu Podstawowej ustawy o społeczeństwie równości płci

Podstawowa ustawa o społeczeństwie równości płci została wprowadzona w życie w 1999 roku, a już w 2000 roku aktywność społeczno-polityczna kobiet stała się jednym z haseł politycznych rządu japońskiego. Przykładem może być Koizumi Junichiro, który w 2001 roku, kiedy został premierem, uruchomił program wsparcia dla kobiet chcących podejmować działania w różnych obszarach. Hasłem tego programu było „josei no charenji shien” (女性のチャレンジ支援) – „wsparcie dla kobiet w obliczu wyzwań” – zachęcające również do aktywności politycznej. W 2012 rząd japoński, w którym decydującą rolę odgrywała Partia Demokratyczna (Minshutō 民主党), sformułował plan promowania aktywności kobiet i ich roli w środowisku zawodowym, nazwany „Hataraku *nadeshiko* daisakusen” (働く「なでしこ」大作戦), czyli w wolnym tłumaczeniu „Strategia działań dla pracujących zawodowo *nadeshiko*”⁹³. Jednakże pomimo starań rządu o realizację założeń ustawy

⁸⁸ K. Muta, *Feminizumu no rekishi...*, s. 279.

⁸⁹ Konwencja w sprawie likwidacji..., art. 3.

⁹⁰ *Ibidem*, art. 4–5. Por. *Wakariyasui danjo kyōdo sankaku shakai kibonhō...*, s. 15–19.

⁹¹ K. Muta, *Feminizumu no rekishi...*, s. 279.

⁹² Szczegółowe informacje znajdują się w: M. Bandō, *Nihon no josei seisaku...*, s. 82 i n. oraz K. Muta, *Feminizumu no rekishi...*, s. 299 i n.

⁹³ M. Yamada, *Josei katsuyaku...*, s. 7. *Nadeshiko* (ナadeshiko) to kwiat z rodziny goździkowatych *Dianthus superbus* o delikatnych płatkach i subtelnej formie. Tym

o równości płci i o zwiększenie liczby kobiet na stanowiskach kierowniczych wzrost liczby menedżerów płci żeńskiej był i nadal jest bardzo niski⁹⁴. Przyczyny należy upatrywać w strukturze społecznej, świadomości społeczeństwa, akceptacji tradycyjnego podziału ról społecznych kobiety i mężczyzny, ale również w niewystarczającej polityce prorodzinnej, która zapewniłaby możliwość równego podziału obowiązków między rodziców w procesie wychowywania dzieci. Do tej pory społeczeństwo japońskie, zgodnie z ideą konfucjanizmu, opiera się bardzo często na założeniu, iż mężczyźni pracują zawodowo, zapewniając rodzinie dobrobyt, a żony są odpowiedzialne głównie za wykonywanie prac domowych, opiekę nad dziećmi i dbanie o ich dobre wykształcenie, przy czym w hierarchii stoją niżej od mężczyzn. Rola ta, chociaż minęło już ponad sto lat, niewiele różni się od roli kobiety z okresu Meiji, wspomnianej wcześniej „dobrej żony, mądrej matki”, określanej w języku japońskim jako *ryōsai kenbo* (良妻賢母), czyli osoba zaangażowana przede wszystkim w sferę gospodarstwa domowego. Wydaje się, że ten bagaż historyczny w bardzo dużym stopniu przeszkadza kobietom w podejmowaniu aktywności społeczno-politycznej.

Jak wspomniałam wcześniej, w Japonii w okresie szybkiego wzrostu gospodarczego (około 1955–1973) mężczyźni byli zatrudniani jako pełnoetatowi pracownicy firm. Dotyczyło to zarówno pracowników fizycznych, jak i pracowników biurowych. Ugruntowały się wówczas praktyki gwarantujące pracownikowi zatrudnienie aż do emerytury (*shūshinkoyō* 終身雇用) i wynagrodzenie oparte na stażu pracy. Firmy poprawiły także warunki mieszkaniowe, aby przyciągnąć pracowników. Ponadto ustanowiono system wynagrodzeń, który poprzez przyznawanie „dodatku rodzinnego” zapewniał preferencyjne traktowanie pracownikom płci męskiej posiadającym żony i dzieci. W rezultacie ustabilizowało się zatrudnienie mężczyzn i stworzono model, w którym dochód rósł wraz z wiekiem. W ten sposób możliwe stawało się osiągnięcie wysokich zarobków i wygodnego życia bez

pojęciem określano klasyczny ideał kobiety w Japonii, wskazujący na delikatność i bezbronność. Obecnie częściej kojarzony z odnoszącą duże sukcesy kobietą drużyną piłkarską Nadeshiko Japan, będącą symbolem siły kobiet.

⁹⁴ M. Tsujimura (辻村みよ子), *Gakujutsu bunya ni okeru danjo kyōdō sankaku seisaku no kadai* (『学術分野における男女共同参画政策の課題』), [w:] *Nihon danjo kyōdō sankaku seisaku – kuni to chihō kōkyō dantai no genjō to kadai* (『日本の男女共同参画政策-国と地方公共団体の現状と課題』), red. M. Tsujimura (辻村みよ子), K. Inaba (稲葉馨), Sendai 2005, s. 7 i n., 11 i n.

konieczności podejmowania pracy zawodowej przez żonę. Yamada Masa-hiro pokazuje, iż na skutek tego wskaźnik zatrudnienia zamężnych kobiet w 2009 roku przedstawiał się następująco:

Wiek (w latach)	Wskaźnik zatrudnienia
20–24	40,0% (16,2%)
25–29	42,6% (15,8%)
30–34	43,5% (15,4%)
35–39	48,4% (14,7%)
40–44	59,1% (14,6%)
45–49	63,9% (15,8%)
50–54	63,4% (16,8%)
55–59	55,3% (13,6%)

Liczba podana w nawiasach oznacza odsetek kobiet pracujących na pełnym etacie⁹⁵. Taki system zatrudnienia oznaczał jednak bardzo duże zaangażowanie mężczyzny w pracę zawodową, czego rezultatem było przeniesienie wszystkich obowiązków domowych na kobiety. Sprzyjało to niestety rezygnacji kobiet z aktywności społecznej i zawodowej, nawet wówczas, gdy wykazywały nią zainteresowanie. Dotyczyło to również działalności w sferze polityki, nawet na najniższym poziomie lokalnym.

Jak już zaznaczano, odsetek kobiet zatrudnionych na stanowiskach menedżerów był szczególnie niski. Według ankiety przeprowadzonej przez Ministerstwo Zdrowia, Pracy i Spraw Społecznych (Kōsei Rōdōshō 厚生労働省) udział kobiet zarządzających w japońskich firmach w 2009 roku wynosił 13,8% na poziomie zarządzania, 7,2% na poziomie kierownika działu i 4,9% na poziomie dyrektora generalnego⁹⁶. Podobnie wygląda sytuacja w polityce. W wyborach parlamentarnych w sierpniu 2009 roku odsetek kobiet w Izbie Reprezentantów po raz pierwszy przekroczył 10%. Jednakże dla uzyskania takiego wyniku konieczny był upływ ponad sześćdziesięciu lat od zakończenia drugiej wojny światowej, co na tle sytuacji w innych państwach oznacza bardzo powolny proces zmian⁹⁷. W czerwcu 2016 roku

⁹⁵ M. Yamada, *Josei katsuyaku...*, s. 41.

⁹⁶ M. Takenobu, *Josei wo katsuyō suru kuni...*, s. 25.

⁹⁷ S. Kawato (川人貞史), *Nihon ni okeru josei no seiji shinshutsu* (『日本における女性の政治進出』), [w:] *Seijisankaku to gendā* (『政治参画とジェンダー』), red. S. Kawato (川人貞史), H. Yamamoto (山元一), Sendai 2007, s. 245 i n.

odsetek kobiet wśród japońskich parlamentarzystów przyniósł Japonii dziewięćdziesiąte drugie miejsce wśród stu osiemdziesięciu sześciu państw⁹⁸.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) dostarcza szczegółowych danych na temat kobiet aktywnych w różnych obszarach życia społeczno-politycznego w Japonii⁹⁹. Dla przykładu w edycji badań dla roku 2017 pojawiają się następujące informacje:

- odsetek kobiet zatrudnionych w sektorze instytucji rządowych i samorządowych (*employment in general government as a percentage of total employment*) wynosi 5,89% – jest najniższy wśród wszystkich badanych państw;
- odsetek kobiet zatrudnionych w sektorze publicznym to 44% – wynik trzeci od końca, po Turcji i Indonezji;
- odsetek kobiet w parlamencie – 9,3%, ostatnia pozycja wśród badanych państw;
- odsetek kobiet na stanowiskach ministerialnych – 15,8%, wzrost w porównaniu z rokiem 2012 (11,8%) i spadek w porównaniu z rokiem 2015 (22,2%), piąta pozycja od końca na równi z Meksykiem, po Węgrzech (0%), Turcji (3,8%), Korei Południowej (9,1%) i Słowacji (14,3%)¹⁰⁰.

Dowodni to, że sytuacja kobiet i ich zaangażowanie w życie społeczno-polityczne ulegają wprawdzie zmianom, ale zmiany te zachodzą zbyt wolno i Japonia od wielu lat zajmuje końcowe pozycje w zestawieniu z innymi państwami.

Podsumowanie

W niniejszym artykule przedstawiony został proces nabywania przez kobiety w Japonii praw społeczno-politycznych, który rozpoczął się wraz z powstaniem Ruchu Wyzwolenia Kobiet przed drugą wojną światową. Mimo dużych zmian i dużego zaangażowania kobiet na rzecz uzyskania prawa wyborczego i równych praw sytuacja kobiet we współczesnym

⁹⁸ M. Takenobu, *Josei wo katsuyō suru kuni...*, s. 17.

⁹⁹ Por. *Zuhyō de miru danjo kakusa OECD gendā hakusho 2* (『図表でみる男女格差: OECDジェンダー白書2』), red. OECD, Tōkyō 2018.

¹⁰⁰ *Government at a Glance – 2019 Edition: Gender Equality...*

społeczeństwie japońskim nie uległa znacznej poprawie. Nadal widoczne są problemy wynikające z japońskich wzorców pracy, sposobu funkcjonowania gospodarstwa domowego, a także z określonej świadomości społecznej. Konfucjański sposób myślenia, wszechobecny zarówno w sferze życia społecznego, jak i w kulturze politycznej, narzuca wyraźne dysproporcje między kobietą i mężczyzną, zdecydowanie wskazując na podległą pozycję kobiety i sytuując ją w przestrzeni gospodarstwa domowego. Niestety nawet zmiany legislacyjne, a w szczególności uchwalenie w 1985 roku Ustawy o równych szansach zatrudnienia dla kobiet i mężczyzn oraz w 1999 roku wiele obiecującej Podstawowej ustawy o społeczeństwie równości płci, niewiele zmieniły.

Jest rzeczą oczywistą, iż następują zmiany, podobnie jak zmieniają się japońskie społeczeństwo i gospodarka, ale tempo tych przeobrażeń jest bardzo wolne w porównaniu z tempem innych państw. Wyeliminowanie różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn w społeczeństwie i polityce Japonii oraz stworzenie warunków, w których kobiety będą mogły decydować o sobie i prowadzić aktywne życie społeczno-polityczne, jest nie tylko sprawą kobiet. Poprawa sytuacji kobiet to ogromna korzyść dla całego społeczeństwa japońskiego, również dla jego męskiej części, dlatego nie tylko stosunek kobiet do polityki, zmiana świadomości kobiet i społeczeństwa, lecz także stosunek polityki do kobiet wymagają dużych zmian. Oby słowa Abe Shinzō z jego przemówienia podczas Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sierpniu 2013 roku: „subete no josei ga kagayaku shakai” (「すべての女性が輝く社会」), znalazły rzeczywiste odzwierciedlenie w jego polityce wobec kobiet¹⁰¹. Zdanie to, które można by metaforycznie przetłumaczyć jako „społeczeństwo, w którym wszystkie kobiety rozciągają blask”¹⁰², jest jednym z haseł przewodnich polityki Abe określanej jako *Womenomics*. Niestety są to słowa dalekie od rzeczywistości. Pozostaje tylko mieć nadzieję, iż ten promienisty blask kiedyś się pojawi i przedostanie przez szklany klosz świata konserwatywnych japońskich polityków i zarazem japońskiego społeczeństwa.

¹⁰¹ Te słowa przywołuje Holdgrün w „*Womenomics*” und *Abes Vision...*, s. 139.

¹⁰² Tłum. własne.

WOMEN IN POLITICS. THE PUBLIC SPHERE

Summary

Culture, which is the basis of individual and collective mentality, has power to form and re-form human behaviour, ambitions, actions, plans, etc. The cultural dimension is therefore highly important for the issues presented in this publication.

Mentality consent to the presence of women in politics as active agents, and not only passive (absent) actors, can and does happen precisely through cultural changes. In this case, projects promoting gender equality, equal access of women and men to material and symbolic goods, such as work and prestige, play a fundamental role.

Also in the field of education, it is vital to encourage children and young adults, regardless of gender, to become involved in political life, without stigmatizing, discriminating against or perpetuating stereotypical thinking about women.

The topic of women's participation in politics still remains a vivid issue, calling for inclusion in the general public discourse and general social awareness and, above all, everyday practice. Let this publication be an invitation to do so.

Keywords: women, politics, public sphere, Poland

Kultura, będąca podstawą indywidualnej oraz grupowej mentalności, ma zdolność formowania i re-formowania ludzkich zachowań, ambicji, działań, planów etc. Wymiar kulturowy jest zatem niezwykle istotny dla spraw przedstawianych w niniejszej publikacji. Mentalnościowe przyzwolenie na udział kobiet w polityce jako aktywnych podmiotów, a nie tylko pasywnych (nie)obecnych, może nastąpić i następuje właśnie na drodze przemian kulturowych. Niebagatelną rolę odgrywają w tym przypadku różnego rodzaju przedsięwzięcia promujące równość płci, równy dostęp kobiet oraz mężczyzn do dóbr materialnych i symbolicznych, takich jak praca zawodowa czy prestiż. Także w zakresie powszechnej edukacji istotne jest, by w równym stopniu zachęcać dzieci oraz młodzież, bez względu na płeć, do angażowania się w życie polityczne. Kształcenie od podstaw pełni tu ważną funkcję, podobnie jak wychowanie ukierunkowane na równość płci, bez stygmatyzowania, dyskryminowania czy utrwalania stereotypowego myślenia o kobietach.

Temat udziału kobiet w polityce wciąż pozostaje zagadnieniem żywym, domagającym się włączenia w powszechny dyskurs oraz społeczną świadomość i nade wszystko praktykę. Publikacja ta niech będzie do tego zaproszeniem.

<https://akademicka.pl>

